

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 16, Mart 2018, s. 71-85

Doç. Dr. Deniz DEMİRARSLAN

Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, demirarslandeniz@gmail.com

TÜRK YAŞAM KÜLTÜRÜNDE OTURMA MOBİLYASININ DEĞİŞİMİ ve GELİŞİMİ

Özet

Dünyada insanların günlük yaşamda gereksinim duyduğu en önemli postürlerden biri olan oturma eyleminin gerçekleştirildiği oturma mobilyaları kültürlere, geleneklere, yaşam biçimlerine, cinsiyete, yaşa ve sosyal statüye göre farklılıklar göstermektedir. Oturma eylemi ve oturma mobilyası fizyolojik bir gereksinim olmanın ötesinde aynı zamanda kavramsal olarak da farklı anlamlar içermektedir. Oturma eyleminin gerçekleştirilme şekli nasıl olursa olsun tüm kültürlerde oturma mobilyası tarih boyunca hiyerarşi simgesi olarak kullanılmıştır. Geleneksel Türk yaşam kültüründe toplumun her kesiminde aynı oturma biçimi görülmektedir. Türk yaşam kültüründe oturma mobilyasının çeşit ve kullanım şekli bakımından farklılaşması üç temel süreçte incelenmektedir: Batılılaşma dönemi öncesi geleneksel yaşam, Batılılaşma dönemi ve Cumhuriyet dönemi. 19. Yüzyılda yaşanan Batılılaşma hareketleri Türk yaşam kültüründe oturma mobilyasının biçim ve kullanım şekli açısından değiştiği önemli bir dönüm noktasıdır. Batılılaşma ile birlikte oturma mobilyasının biçimi ve oturma şekli insanın toplumdaki statüsünün de bir simgesi olarak kabul görmüştür. Türk yaşam kültüründe oturma mobilyasının değişimi konut planlamasını, yaşam biçimini, toplumun değer yargılarını da etkileyen önemli bir husustur.

Anahtar Kelimeler: Türk yaşam kültürü, oturma mobilyası, batılılaşma, modernleşme, Türk evi

CHANGING AND DEVELOPMENT OF SITTING FURNITURE IN TURKISH LIFE CULTURE

Abstract

Sitting furniture, which is one of the most important postures that people need in daily life, differs according to cultures, traditions, lifestyles, sex, age and social status. Apart from being a physiological necessity, seating action and sitting furniture also have different meanings conceptually at the same time. In all cultures, regardless of how the seating action was carried out, the sitting furniture was used as a hierarchy symbol throughout history. In traditional Turkish life culture, the same seating style is seen in every part of the society. The differentiation of living furniture in terms of type and usage in the Turkish life culture is examined in three basic processes: traditional life before westernization period, westernization period and republic period. The Westernization movements of the 19th century are an important turning point in the Turkish living culture that has changed the way seating furniture is shaped and used. Along with westernization, the shape of the living room furniture and the seating form has been regarded as a symbol of human status. The change of sitting furniture is an important issue affecting housing planning, lifestyle, and community value judgements.

Keywords: Turkish life culture, sitting furniture, westernization, modernization, Turkish house.

1.GİRİŞ

İnsanların dinlenmek üzere gereksinim duydukları oturma eylemi ve doğal olarak bu eylemin gerçekleşmesi için kullanılan oturma mobilyası kültürlere, geleneklere, yaşam biçimlerine, cinsiyete, yaşa ve sosyal statüye göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin; geleneksel Türk ve Japon toplumlarında insanlar yaşam biçimi ve kültürel özelliklerden dolayı yerde otururken, Batı toplumlarında oturma mobilyası yerden belirli bir yüksekliktedir. Ancak oturma eyleminin gerçekleştirilme şekli nasıl olursa olsun tüm kültürlerde oturma mobilyası tarih boyunca hiyerarşi simgesi olarak kullanılmıştır. Kral tahtları, koltukları her zaman halkın kullandığı oturma mobilyalarından daha süslü, daha gösterişli ve daha abartılı ölçülere sahip olmuştur.

Toplumların oturma alışkanlıkları üzerine çalışmalar yapan Amerikalı antropolog Hewes dünyanın dört bir yanında yapmış olduğu araştırmalar sonucunda insanların binden fazla sabit duruş sergilediğini ve bunların büyük bölümünün de oturma postürlerini oluşturduğunu tespit etmiştir (Cranz, 2001: 36). Bu postürler içerisinde Batı tarzı oturma şekli olarak da bilinen dik açılı oturma postürü günümüzde dünyadaki insanların büyük bir bölümünün kullandığı oturma biçimidir. Cranz'ın eserinde belirtmiş olduğu üzere Hewes, beden duruşlarındaki farklılıkların insanların anatomik yapısından kaynaklı olmadığını, kültürel bir çeşitlilik olduğunu söylemiştir. Bu açıdan bakıldığında geleneksel yaşam kültüründe çoğunlukla yerde oturan Türk insanının oturma biçimi de çeşitlidir. Batılıların "tailor fashion" (terzi tarzı) olarak adlandırdıkları bağdaş kurma, bir ayağını altına alarak oturma, dizleri üzerine oturma gibi oturma postürleri geleneksel Türk yaşamının önemli oturma biçimleridir (URL-1).

TİDSAD

İndirkaş eserinde (2012: 1665) Divanü Lügat-it-Türk, Kutadgu Bilig ve Uygur şiirlerinde, Göktürk, Uygur ve Selçuklulara ait minyatür, çini gibi görsel malzemelerde bağdaş kurarak oturma saygın bir konuma işaret ettiğini ifade etmektedir. İndirkaş'ın ifadesine göre; yüzyıllarca farklı kültürlerle iç içe yaşayan Türklerde, hükümdarların bağdaş kurarak oturmalarının ardında Budizm etkisinin olduğunu düşünmek de mümkündür. Her ne kadar Buda, "vajrāsana" ya da "vajrāparyanka" denilen biçimde oturur ve bu oturuşta ayaklar bacaklar arasından geçirilmiş, tabanlar yukarı çevrilmişse de, bu özel oturuşa geçmeden önce bağdaş kurarak oturuşun hazırlık durumu vardır. Buda "aydınlanmadan" önce incir ağacının altında bağdaş kurarak aydınlanmaya ulaşana dek oradan kalkmamıştır. Uygur dilinde de "bağdaş" ya da Uygur lehçesi ile "bağtaş" uzun süreli bir oturuş biçimi anlamında kullanılır (İndirkaş, 2012: 1665). Budist kültürlerde görülen bağdaş ile kutsallık ilişkisi İslam öncesi Türk kültürlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Şamanist, Budist ve Maniheizt Türk topluluklarında, iki yanında birer figürün yer aldığı bağdaş kurarak oturan hükümdar şemasına sıklıkla rastlanır (İndirkaş, 2012: 1668).

Kutadgu Bilig'de; Öğdülmiş, Oğurmuş'a Beylere Hizmet Etmenin Usûl ve Nizâmını Söyler'ken; "Orada gürültü ile boğazını temizleme ve tükürme; bu küstahlık olur ve hoş karşılanmaz. Bir de bağdaş kurma ve yan yatma; yüksek sesle kahkaha atma." ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeden hizmetli sınıfının bağdaş kurarak oturmasının saygısızlık olarak algılandığını görüyoruz. (İndirkaş, 2012: 1668).

Eski Türk uygarlıklarında değişmeyen ortak özellik, hükümdarın tahtta bağdaş kurarak oturmasıdır. Uygur dilinde uzun süreli bir oturuş biçimi anlamında kullanılan ve bağdaş kurarak oturan Türk insanı yerleşik düzene geçtikten sonra konutunda da bu alışkanlığını uzun süre devam ettirmiştir. Türkler, Orta Asya'da Budizm ve diğer inançlarla çevrelenen kültürlerinde erk ve gücü ifade eden bu kurgu düzenini İslam dünyası ile kaynaşmaları sonucu oluşturdukları yeni kültüre de taşımışlardır.

Osmanlıda Batı tarzı tahtların yanı sıra hükümdarın statüsünün sergilenmesinde geleneksel Türk oturma kültürünün izleri de görülmektedir. Minyatürlerde bir ayağı altına alarak öbür dizini bükme, yan oturma gibi oturma biçimlerinin yanı sıra, tahtta bağdaş kurmuş padişah figürlerine de rastlanmaktadır. Yabancı gezginler Osmanlılarda ilk kez Batı tarzında oturan padişahın Sultan Süleyman olduğunu dile getirmişlerdir (İndirkaş, 2012: 1671). Ancak Sultan Süleyman'ın da tahtta bağdaş kurarak oturduğu minyatürler mevcuttur.

19. yüzyılda Türk toplumunda Batılılaşma etkisiyle yaşamın her alanında olduğu gibi oturma düzeni ve oturma mobilyası kullanımında da günümüze dek gelen önemli değişimler olmuş ve Batı tarzı dik açılı oturma postürü Türklerin günlük yaşamına girmiş, oturma mobilyaları değişmiş, oturma mobilyalarının değişimi ile mekânların kullanımları ve ölçüleri de değişmeye başlamıştır. Batılılaşma döneminde minder ve sedirlerin iskemle ve koltuklara dönüşmesi toplumda meydana gelen büyük bir sosyo- kültürel değişimin de ifadesidir. Dolayısıyla 19. yüzyıl Türk yaşam kültüründe oturma şeklinin ve kullanılan oturma mobilyasının değiştiği bir dönüm noktasıdır.

Çalışma kapsamında Türk kültüründe oturma mobilyasının gelişiminin irdelenebilmesi amacıyla konu üç kısımda ele alınmıştır. İlk olarak 19.yüzyıl Batılılaşma öncesi dönemde Türk

kültüründe oturma mobilyası çeşitleri, ikinci olarak 19. yüzyılda Batılılaşma döneminde oturma mobilyasının değişimi ve etkileri, üçüncü olarak ise Cumhuriyet döneminde oturma mobilyasının gelişimi incelenmiştir.

2.BATILILAŞMA ÖNCESİ DÖNEMDE OTURMA MOBİLYASI

Eski Türklerde göçebe yaşam tarzının gereklerinden dolayı bugünkü anlamda mobilya kullanım alışkanlığının olmadığı kanısı yaygın olmakla birlikte Oğuz Destanı gibi önemli kaynaklar incelendiğinde mobilya kullanımına yönelik betimlemelerin görüldüğünü İrez eserinde belirtmektedir (1988: 10). İrez eserinde (1988: 10) bu betimlemelerde çapraz ayaklı portatif tabure, sehpa gibi mobilyaların varlığını belirtmektedir. Benzer oturma mobilyası örneklerinin 18. yüzyılda Osmanlılar tarafından geliştirilerek kullanıldığına ilişkin bilgileri de Levni'nin minyatürlerinde görmek mümkündür (Ünver, 1949) (Resim-1). “Oturak, oturgaç, oturgıç” gibi isimler alan, farklı mekân ve işlevlerde kullanılmak üzere üretilen oturma mobilyalarının varlığı geleneksel Türk yaşamında bilinmektedir (Demirarslan ve Aytöre, 2005: 122).

Resim 1. Soldaki resimde Ressam Levni'nin minyatürlerinde Osmanlı'da iskemle kullanımı görülmektedir. Sağdaki resimde ise Levni'nin metne bağlı olmadan hazırladığı eserlerde Nakkaş Osman'dan beri süren geleneksel oturma şeklini betimlediği görülmektedir. (Ünver, 1949).

Geleneksel Türk yaşamında oturma mobilyasının gelişimi Türklerin yaşadığı coğrafyalarda ilişkili olduğu kültürler ile etkileşiminden dolayı etkilenmiştir. Tanyeli eserinde (1999: 96) geleneksel Türk yaşamında önemli bir oturma mobilyası olan kerevetin sözcük olarak Yunanca “Krevatis” sözcüğünden türemiş olduğunu ve Bizans Uygarlığı'nda da kerevete benzer oturma mobilyalarının kullanıldığını belirtmektedir. Bektaş eserinde (2012: 2);

Bizans kentiyle Selçuklu kenti kavramlarını ayırt edebilmek zordur. Selçuklu var olanın, önünde bulduğunun içine kaynamıştır bir anlamda. Tüm etkilenmelerini bir senteze yoğunmayı bilmiştir. Selçuk ile Doğu Roma günlük yaşama biçiminde “kerevet” ortak-tır. Diye belirtmiştir.

Kerevet üzerine şilte serilerek yatmaya veya oturmaya yarayan, duvara bitişik, ayakları olan, tahtadan sedirdir (URL-2). Günümüzde Anadolu evlerinde halen kullanımı devam etmektedir ve bazı yörelerde “peyke” olarak isimlendirilmektedir (Resim- 2).

Resim 2. Oryantalist ressam Rudolph Ernst'in resminde kerevet betimlemesi (URL-3).

Geleneksel Türk kültüründe oturma mobilyasının en önemli özelliği yere yakın bir oturma biçimine olanak tanınması ve yapıyla birlikte şekillenmesi ya da tamamen yapıdan bağımsız, yer değiştirmeye uygun bir yapıda olmasıdır. Bu mobilyaların bir diğer önemli özelliği de toplumun her kesiminde aynı özelliklere sahip olmalarıdır. Sultan tahtı haricinde saraylarda padişahlar dahi sedir ve minderlerde oturmuştur (Resim-3). Geleneksel Türk konutunda ve saraylarda uzun süre yapıyla birlikte şekillenen sabit ve çok işlevli birer mekân elemanı şeklinde yapılan oturma mobilyaları görülmektedir. Sedir önemli bir oturma elemanıdır. Şehnişin, eyvan ve odayla birlikte şekillenmiştir. Sedirler sadece konutlarda değil; kamu ve devlet yapılarında da kullanılmıştır. Bâb-ı Ali'de kâtiplerin sedirler üzerinde bağdaş kurarak yazı yazdığı bazı gravürlerde görülmektedir. Öte yandan tam bir oturma elemanı sayılmamakla beraber tandır ısınma amacıyla yapılan ve insanların etrafında oturdukları değişik bir düzenektir. Tandırın üzerine gerili bir kasnak üzerinde serili bir yorganın altına doğru diz çökerek yerde minder üzerinde etrafına oturdukları bu eleman sadece Türklerde değil; Osmanlı toplumunda Gayrimüslim halk tarafından da kullanılmıştır (Evren ve Can, 1997: 22). Tandırlar oturma eylemi ile ısıtma eyleminin bütünleştirildiği önemli bir örnektir (Resim- 4).

Resim 3. Topkapı Sarayı sedirler.

Resim 4. Geleneksel Türk yaşamında tandır kullanımı. (Evren ve Can, 1997: 22)

Divan ise geleneksel Türk konutunda bazı yörelerde sedir ile aynı anlamda kullanılmakla birlikte, Batılılaşma öncesi geleneksel Türk yaşamında çoğunlukla oturma amacıyla kullanılan arkalıksız kanepelerdir. Hatta bu oturma mobilyası Batı mobilyasını da etkilemiş ve Avrupa’da arkalıksız kanepelere “divan” ya da “sofa” ismi verilmiştir. Günümüzde Batı dünyasında bu mobilyalar halen bu isimle anılmaktadır. Minderler ise konutlardan saraylara herkesin yerde konforlu oturma gereksinimini karşılamak üzere kullanılmıştır. Batı dünyası Oryantalizm döneminde bu minderlerden etkilenmiş ve Avrupa’da minderler üzerinde oturmak moda halini almıştır (Resim- 5). Bu minderlerden esinlenerek yaptıkları alçak puflara da “Ottoman” adını vermişlerdir. Ottoman isimli puflar günümüzde Batı’da halen yaygın şekilde kullanılmaktadır.

TİDSAD

Resim 5. Minderler Oryantalist resimlerin de önemli kompozisyon parçalarını oluşturmaktadır. Ressam Rudolph Ernst'in Okuyucu adlı tablosu ve divan (URL- 4).

Bu oturma elemanlarının dışında Batı tarzı oturma şeklini sağlayan oturma mobilyaları Batılılaşma öncesi dönemde Türk kültüründe görülmektedir. İskemleler ve tabureler Osmanlı toplumunda en fazla kullanılan oturma mobilyalarıdır. Yemek iskemlesi, yemiş iskemlesi, hoşaf iskemlesi, tıraş iskemlesi, fanus iskemlesi olarak çok çeşitli yapılan bu iskemlelerin yapımında sedefkâri, edirnekâri, eyübkâri, marangozkâri gibi çeşitli yapım, uygulama ve süsleme teknikleri kullanılmaktaydı (Demirarslan, 2017: 188). Bilhassa sedefkâri tekniği ile yapılan ve “Şam İşi” olarak isimlendirilen iskemleler sadece Osmanlı’da değil; Avrupa’da da yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu iskemleler saraylarda özellikle yabancı elçilerin kabulleri sırasında kullanılmıştır. İskemlelerin en fazla görüldüğü mekân kahvehanelerdir. “Kürsü” olarak isimlendirilen alçak tabureler de özellikle kahvehanelerde kullanılmıştır. Kırsal kesimde iskemle ve tabureler önce-leri evlerde derme- çatma üretilirken zamanla dışarıdan satın alınır hale gelmiştir.

Şehsuvaroğlu eserinde (2015: 36) Topkapı Sarayı arşiv belgelerinde 17. yüzyılda Batı tarzı iskemlelerin bulunduğunu belirtmiştir. Öte yandan Padişah II. Mahmud döneminde sarayda kullanılmak üzere Avrupa’dan çok sayıda mobilya getirtilmiştir ve bu mobilyalar arasında çok sayıda oturma mobilyası da yer almıştır. Baron De Tott anılarında 1775’te III. Ahmet’in kızı Esmâ Sultan’ın sarayını ziyaret ettiğinde sarayda Frenk usulü dekorasyonun varlığından bahsetmektedir (Yaşar, 2012). 1784’de mimar Melling tarafından padişah III.Selim’in kız kardeşi Hatice Sultan için sarayın iç dekorasyonunun düzenlendiği ve iskemleler tasarlandığı da bilinmektedir (Hitzel, Perot vd., 2001: 23) (Resim- 6). III. Selim döneminde saraylarda geleneksel oturma elemanlarıyla birlikte az sayıda da olsa Batı tarzı oturma mobilyaları yer almıştır. Diğer yandan III. Osman zamanında ise Topkapı Sarayı’nda az sayıda bulunan ve bir kısmı Avrupa’dan hediye gelen oturma mobilyaları kâfir işi olarak nitelendirilerek parçalanmıştır (Demirarslan ve Aytöre, 2005: 126).

Resim 6. Melling'in kaleminden sedirde oturan Hatice Sultan (Hitzel,Perot vd., 2001: 23).

3.BATILILAŞMA DÖNEMİNDE OTURMA MOBİLYASI

1839 Tanzimat Fermanının ilanı ile birlikte, Avrupa ülkeleri ile ticari ve sosyo kültürel ilişkilerin artması sonucu Osmanlı toplumunda başlayan Batılılaşma sürecinde Avrupa kültürü ve yaşam biçiminden etkilenmeler görülmektedir. Fransız dili ve edebiyatının da etkisiyle değişen etiket kurallarının özellikle toplumun yönetici ve seçkin kesiminde yaygınlık kazandığı görülmektedir. Tanzimat Fermanı ile birlikte “alafrangacılık hareketi” her alana yayılmış ve mobilya kullanımını da etkilemiştir. Kırım Savaşı'nın sonuç ve etkileri de Batılılaşma hareketlerinin yayılmasında etkili olmuştur. Kırım Savaşı sırasında Osmanlı topraklarına sığınan Kırım Türklerinin beraberinde getirdikleri iskemle, koltuk, konsol, vb. mobilyalar da toplumda mobilya algısını çeşitlendirmiştir. Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın Kırım Savaşı sırasındaki Batı tarzı mobilya kullanımına ilişkin çabaları görülmektedir (Demirarslan ve Aytöre, 2015:126).

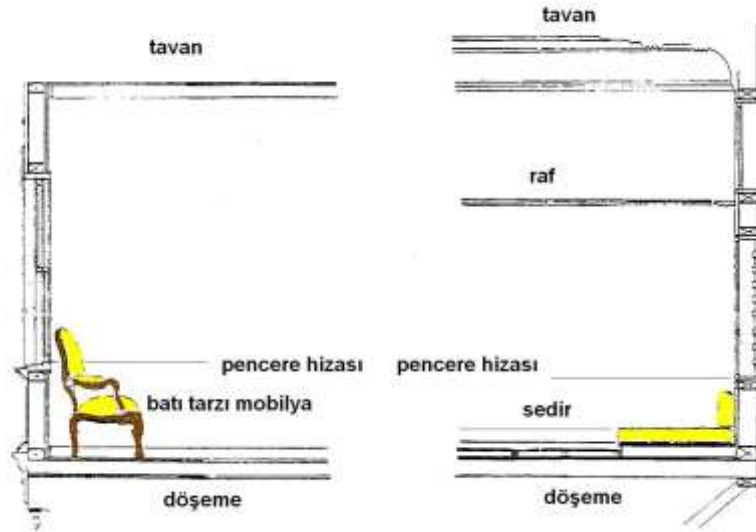
Kırım Savaşı süresince İstanbul'a yerleşen İngiliz ve Fransızlar “Frenk” tarzını Osmanlı'ya getirirlerken, ardi ardına açtıkları mağazalarla yeni bir tüketim alışkanlığını da tetiklerler. Döneme hâkim olan Osmanlı sultanlarının zevkleri, alışkanlıkları ve siyasi yakınlıklarının görünür kılındığı gündelik kullanım eşyaları ise yeni düzenin görünen yüzünün somut örneklerini oluşturur (Baytar, 2015: 2).

İrez eserinde (1988: 28) Cevdet Paşa'nın eserinde bu konuları anlatırken eski sedir, minder ve döşeklerin yok pahasına satılıp; bunların yerine Avrupa'dan getirtilen koltuk ve iskemlelerin alındığını ve varlıklı ailelerin bu hususta birbirleriyle yarıştıklarını ifade ettiğini belirtmektedir.

Sonuç itibarıyla; Batı ile ilişkiler yeme- içme, oturma, konfor gibi mekâna bağımlılığı etkileyen unsurların değişmesine neden olmuştur. Osmanlı Sarayı dahi bu etkileşimden ilk olarak etkilenen yer olmuş, Topkapı Sarayı Batı tarzı mobilyaların kullanıldığı yeni yaşam şekline uymayınca Dolmabahçe Sarayı'na taşınmıştır. Osmanlı Sarayı Boğaz'a taşınarak bir anlamda

dış dünyaya da kapılarını açmıştır. Konut iç mekânı ve dolayısıyla oturma mobilyasının kullanımındaki değişimler İstanbul'da başlamış, Selanik, İzmir gibi büyük şehirlerde devam etmiştir.

Batı'dan gelen oturma mobilyaları bedensel alışkanlıkları da etkilemiştir. Yüksek arkalı iskemlelerde oturmak farklı kas dizilerini çalıştırmaya başlamıştır. Yemek iskemlesinin gelişi yemek yeme tarzının değişimi ile olmuştur. Alafranga tarzda yemek yemek aile üyeleri arasında da bir adabı- muâşeret sisteminin doğmasına neden olmuştur. Öte yandan pencere kenarında yapıyla birlikte şekillenen geleneksel alçak sedirlerin yerine arkalı koltukların kullanılmaya başlanması konut ve saraylarda pencere ve pencere altı duvarının yüksekliğinin yeniden belirlenmesine dolayısıyla mimaride cephe değişimlerine neden olmuştur. Pencere parapet seviyelerinin yerden yükselmesi ve boyutlarının değişmesi oda boyutlarını değiştirmiş, ışıklı üst çevreye ihtiyacın olmaması tavanın alçalmasına neden olmuştur (Resim- 7). Mobilya kullanımı sonucunda odaya tüm duvarlar boyunca devam eden ve "sandalyelik" adı verilen bir silme yapılmıştır (Bozkurt, 2013: 63). Sadece oturma eylemi için kullanılmayan üzerinde yatma işleminin de gerçekleştiği sedirlerin kalkması ile çok işlevli geleneksel Türk konutu odası da plan itibarıyla değişmiştir. Tek bir oda tüm eylemleri karşılamaya yetmeyince oturma odası, salon, yemek odası, yatak odası gibi odalar konutta oluşturulmaya başlanmıştır.

Resim 7. Oturma mobilyasının Türk konutunda cephede yaptığı değişim (Bozkurt, 2009).

İlk defa saraylarda kullanılmaya başlanan Batı tarzı oturma mobilyaları ya yurt dışından getirilmekte ya da Yıldız Sarayı'nda II. Abdülhamid Dönemi'nde açılan Tamirhane-i Hümayun olarak isimlendirilen mobilya atölyesinde üretilmekteydi. Tophane Müşiri Fethi Ahmed Paşa, Fransız Dekoratör Charles Séchan, İngiliz Mimar William James Smith gibi isimler yurt dışından mobilya ve dekorasyon eşyasının temininde Saray adına görevlendirilmiştir (Baytar, 2015: 3).

Siyasi açıdan zor bir dönemde iktidarda olan II. Abdülhamid'in az bilinen bir özelliği de marangozluğudur. II. Abdülhamid Tamirhane-i Hümayun'da kullanılmak üzere Japonya ve

Almanya'dan makine ve teçhizat, ustalar getirtmiştir. Kendisi de boş zamanlarında bu atölyede mobilyalar üretmiştir. Hatta Sultan Abdülhamid'in bu mobilyaları yapmak için önce mağazalara mobilya sipariş ettiği, satın aldığı mobilyaları bu atölyede inceleyerek aynısını imal ettiği bilinmektedir (Demirarslan ve Aytöre, 2005: 127). II. Abdülhamid'in üretmiş olduğu mobilyalar arasında çok işlevli oturma elemanı da bulunmaktadır. Yapmış olduğu bir tasarımda iskemle gerektiğinde merdivene dönüşebilmektedir (Resim- 8). Dolmabahçe, Beylerbeyi, Yıldız sarayları ve kasırlarda bulunan oturma mobilyaları çoğunlukla Neoklasik, Neobarok ve Neorokoko üslup özelliklerini göstermektedir. XV. ve XVI. Louis üslubundaki koltuklar bilhassa Dolmabahçe ve Beylerbeyi saraylarında yer almaktadır (İrez, 1988: 34). 1844 Fransız Sanayi ve 1851 Londra sergileri sarayların mobilya seçiminde etkili olmuştur. Paris, Londra, Viyana, Şam ve Bombay kataloglardan beğenilen mobilyaların getirildiği başlıca şehirlerdir. Sarayların yeniden döşenmesi konusunda Mösyö Briston, Mösyö Perşon ile Mösyö Séchan çalışmıştır. Tamirhane-i Hümayun'da üretilen ve Türk- Osmanlı süsleme sanatı özelliklerini barındıran oturma mobilyaları ise tüm saray mobilyaları içinde ayrı bir tarza sahiptir (Resim- 9).

Resim 8. II. Abdülhamid tasarımı çok işlevli oturma mobilyası- Dolmabahçe Sarayı (Dolmabahçe Sarayı Fotoğraf Arşivi).

Resim 9. Dolmabahçe Sarayı bodrum kat sergi salonu sediri (Dolmabahçe Sarayı Fotoğraf Arşivi).

Yurtdışından getirilen mobilyalar Batılılaşmanın merkezi Pera ve Galata'da açılan mobilya ve mefruşat mağazalarında satılmaya başlanmıştır. Psalty, Haraççı, Bon Marchè, Narsis Narlıyan, Cosmo Vuccino ve Ortakları, Garrus Kardeşlerin Mevlevihane Mobilya Mağazası,

TİDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 16, Mart 2018, s. 71-85

Breuil, İngiliz Pazarı, Baker ve Hayden Mağazası, Leon Rosenthal ve Maison Demilleville mağazaları bu mağazaların başlıcalarıdır (Demirarslan, 2017: 185). Dönemin gazeteleri bu mobilya mağazalarının ilanlarıyla doludur.

Çırağan Sarayı'nın mobilyaları ise yurt dışından getirilmemiş bizzat sarayın baş marangozu Vortik Kehmacıyan tarafından abanoz ve ceviz ağacı kullanılarak yapılmıştır. İç mekân tasarımını Sarkis Balyan'ın yaptığı Yıldız Sarayı Şale Köşkü'nün yemek salonundaki Neootoman iskemleler de bu döneme ait önemli oturma mobilyaları olup (Barillari ve Godoli, 1997: 40) Tamirhane-i Hümayun'da üretilmişlerdir. Tamirhane-i Hümayun'da üretilen bu mobilyaların üzerindeki yıldız işlerinde Kalemkâr İbrahim Ağa'nın emeği bilinmektedir (Demirarslan ve Aytöre, 2005: 127).

II. Abdülhamid döneminde kurulan ve başta İstanbul Sanayi Mektebi olmak üzere Niş, Rusçuk, Sofya İzmir, Bursa, Kastamonu, Bosna, Erzurum, Diyarbakır, Edirne, Adana, Halep, Kosova, Sivas, Trablusgarp, Manastır, İskodra, Selanik, Şam, Bağdat ve Konya sanayi mekteplerinde mobilya üretimi yapılmış, Umumiyye-i Vilayet Kanunu kapsamında açılan sanat okulları ve Amerikan Kolejleri bünyesinde marangozluk ve ağaç işleri dersleri de okutulmuş ve özellikle iskemle yapımı yaygınlaşmıştır (Demirarslan, 2017: 190). Geç 19. yüzyılda sedef ve mar-küteri işçiliği kullanılarak yapılan açılır- kapanır iskemlelerin kullanımının yaygınlık kazandığı görülür.

Batı tarzı oturma mobilyalarının iç mekânda düzenlenişi uzun süre sorun olmuştur. Bu mobilyalar ilk başlarda geleneksel oturma elemanları ile birlikte kullanılmıştır. Endüstriyel Thonet iskemleler ile sedirlerin bir arada kullanıldığı örnekler mevcuttur. Ortaya çıkan bu karmaşık oturma düzeni en çok ülkeye gelen yabancı gezginlerin dikkatini çekmiş ve eserlerinde bu konuya değinmişlerdir.

19. yüzyıl başında Boğaziçi'nin güzellikleri üzerine bir kitap yazan Miss Pardoe Beylerbeyi Sarayı'nın iç mekân düzenlemesi hakkında şunları yazar: Devlet işlerinin görüldüğü üst katta Doğu ile Batı zevkinin karıştığı altın yaldızlı odalarda Türk divanları yerine Avrupa tarzı koltuk ve kanepeler yer almaktadır. Joan Haslip de kitabında Yıldız Sarayı Harem dairesinin çok kıymetli ancak garip eşyalarla döşendiğini, Viyana ve Paris'ten getirilmiş pelüş döşemeli koltuk ve kanepelerinin işlemeli perde ve nadide halıların zevksiz bir şekilde mekâna yerleştirildiklerini belirtmiştir (Demirarslan, 2005: 127).

Bu gelişmeler böylece devam ederken II. Abdülhamid döneminde açılan Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Tezyinat Bölümü altında “ Sandalyeci ve Kanepeci” bölümünün açılması da Türk kültüründe Batı tarzı oturma mobilyasının gelişimi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur (Küçükerman, 1998: 6).

4.CUMHURİYET DÖNEMİNDE OTURMA MOBİLYASI

Türk yaşam kültürünün gelişiminde Cumhuriyet Dönemi Batılılaşma hareketlerinin hız kazandığı bir dönemdir. Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda inşa edilmiş mimarlık eserleri ve bu eserlerin iç mekânları modernleşmenin topluma yansımalarının en önemli örnekleri olmuştur. Bu yansımaların en önemli öğelerinden biri de oturma mobilyasıdır.

Cumhuriyetin öngördüğü aile yapısında, “ kadın, koltukta oturan, kitap okuyan ve çocuklarının danıştığı bir merkezi figüre doğru evrilmektedir. Modern erkek ise, özellikle eğitilmiş seçkinlerden başlamak üzere, artık ev yaşamını çocukları ve eşi ile paylaşacak ve sadece erkeklerin katıldığı cinsel ayrımcı topluluklardan uzak duracaktır. Batılı küçük burjuva ailesinin bir Türkiye versiyonu yaratılmaya çalışılmaktadır. İleride tüm Türkiye için vazgeçilmez bir standart haline gelecek olan oturma odası kavramı, bu yeni aile tipiyle bağlantılı olarak 1930’larda yaygınlaşmaya başlamıştır ve bu kavramın Osmanlı barınma alışkanlıklarıyla hiçbir ilgisi yoktur. ” (Tanyeli, 1998: 139; Kaya ve Proto: 62).

Ancak yine de ilk yıllarda geleneksel oturma ve Batı tarzı oturma şeklinin konutlarda devam ettiği görülmüştür. Cumhuriyetin ilanından sonraki yıllarda özellikle de başkent Ankara’daki evlerde Pera ve Galata’dan alınmış çeşitli üsluplardaki oturma mobilyalarının sedirlerle birlikte kullanıldığı görülmüştür. Bunun başlıca nedeni ise I. Ulusal Mimarlık akımının milli mimari biçimleriyle inşa edilen konutlarda milliyetçilik duygusunun da ağır basmasıyla Batı tarzı mobilyalar ile geleneksel eşyaların birlikte kullanılmasıdır. Çankaya Köşkü Bağ Evi bu konuda önemli bir örnektir.

Afife Batur’un eserinde (2002: 199) detaylı bir şekilde belirtmiş olduğu üzere Çankaya’da Atatürk’e konut olarak kullanması üzere hediye edilen bağ evinin ve ek binaların mimarı olan Vedat Tek tarafından binanın iç mekân düzenlemeleri yapılmış, bu esnada Latife Hanım’ın da istekleri doğrultusunda Beyoğlu’ndaki Pisalty Mağazası’ndan mobilyalar getirtilmiştir.

Öte yandan Çankaya Köşkü’nde Atatürk’ün çalışma odasının düzenlemesi dekoratör Selahattin Refik Bey tarafından yapılmıştır. Selahattin Refik Bey’in tasarlamış olduğu Art Deco stili koltuk ve iskemleler Atatürk’ün de modern mobilyaya olan ilgisini artırmıştır (Tosun ve Özsu, 2014:221).

Mimar Vedat Tek’in diğer konut projelerinde de yapıyla birlikte şekillenmiş sabit oturma elemanları yapılmıştır. Mimarın geleneksel unsurlar taşıyan oturma mobilyası tasarımları da yaptığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilk balosunun verildiği dönemde Başbakan İsmet İnönü’nün evinde de Pisalty mağazasından alınmış mobilyalar bulunmaktaydı (Kayhan, 1995: 300). 1930’lu yıllar dergi (Modern Türkiye Mecmuası, Muhit Dergisi, Ladies Home Journal, Woman’s Home Companion, Scherl’s Magazine) ve gazetelerde Batı tarzı iç mekân ve mobilyaların kullanımına ilişkin bilgi ve reklamların sık olarak yer aldığı dönemdir. Popüler dergilerdeki iç mekân örnekleri incelendiğinde kullanışlı, hafif, bakımı kolay, süslemeden arınmış oturma mobilyalarına ilişkin ilginin arttığı görülmektedir. Bu örnekler bakıldığında Modernizmin etkilerini görmek mümkündür. 1935 yılında Yedigün Dergisi’nde çıkan bir yazıda;

“Bundan 25-30 sene evvel lüks salon eşyası deyince gözümün önüne yaldızlı kanepeleler, somaki mermer kaplı masalar gelirdi. Hâlbuki bu neci eşyaya artık salonlarda yer kalmadı. Diğerlerine nispeten pek ucuz mal olan modern eşya modası halkın her tabakasına sirayet etti. ” ifadesi yer almaktadır (Kaya ve Proto, 2016:71)

Ancak, özellikle oturma mobilyasına olan gereksinimin artışı II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkmıştır. 1946 yılında Tophane Erkek Sanat Enstitüsü ve Mimar Hayati Görkey oturma mobilyası tasarlayarak üreten iki isimdir. Sanayi-i Nefise Mektebi adıyla kurulan İstan-

bul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin öğrencileri için tabureler, amfi sıraları, koltuk ve iskemleler Zeki Sayar, Bruno Taut, Ernst Egli gibi Akademi hocaları tarafından tasarlanarak üretilmiştir. 1929 yılında İç Mimarlık atölyesinde Avusturya'dan gelen Profesör Philip Ginther'in önderliğinde çağdaş oturma mobilyası tasarımları yapılmaya başlanmıştır. 1934 yılında Nazimi Yaver tasarlamış olduğu oturma mobilyası ile ilk defa Türkiye'de bir yarışmada ödül kazanmıştır (Demirarslan, 2017: 192).

Cumhuriyetin ilk yıllarında bazı mimarlar dönemin "Bütüncül Tasarım" (Gesamtkunstwerk) anlayışı doğrultusunda inşa ettikleri binaların iç mekânlarında kullanılmak üzere oturma mobilyaları da tasarlamışlardır. Örneğin; Sedad Hakkı Eldem'in Yalova Termal Oteli projesi için tasarlamış olduğu kübik tarzdaki koltuklar bu konuda önemli bir örnektir (Resim-10). Sedad Hakkı Eldem de Vedat Tek gibi modern mobilyalar tasarlarken bir yandan da geleneksel Türk evinden ilham alarak sedirli iç mekânlar tasarlamıştır. Taşlık Şark kahvesindeki oturma elemanları geleneksel sedirden oluşmaktaydı.

Resim 10. Sedad Hakkı Eldem tasarımı kübik koltuklar Yalova Termal Oteli (Eldem, 1938)

1940'lı ve 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'deki siyasal ve kültürel değişimlerden sonra konut ile donatı elemanları büyük ölçüde değişim göstermiştir. Kentsel orta sınıf Batılı yaşam tarzıyla tanışıkça önceden var olan kültürel değerler ve toplumsal alışkanlıklar geleneksel konut mekânından çıkarak apartman tarzı konut planlarına yansımıştır. Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde özellikle oturma mobilyaları başta olmak üzere çeşitli mobilyalarla dolu ve ailenin toplumdaki statüsünü gösteren salon mekânları önem kazanmıştır. 1960'lı yıllarda kitlesel ölçekte mobilya üretimi başlamıştır ve Türkiye Büyük Millet Meclisi binasının iç mekân tasarımıyla birlikte oturma mobilyalarının tasarlanması ve üretiminin Türkiye'de yapılması oturma mobilyası tasarımında önemli bir aşamadır (Küçükerman, 1999: 15). 1950'li ve 60'lı yıllarda İlhan Koman, Sadi Öziş, Şadi Çalık gibi heykeltıraşların tasarladığı metal oturma mobilyaları karşımıza çıkmaktadır (Resim- 11).

Resim 11. Sadi Öziş tasarımı metal mobilyalar 1964 (URL- 5)

1970-80’li yıllarda özellikle serbest meslek sahibi ailelerin konutlarında oymalı ve süslü oturma mobilyalarına doğru bir yönelme olduğu görülmektedir. Bu oturma mobilyalarının fiyatları yüksek, kendileri ise hacimli mobilyalardır. Ailenin günlük yaşamını sürdürebilmesi için yatak odalarından biri oturma odası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Oturma odalarında bir yandan divan, sedir, kanepeler, koltuk, sandalye, yataklı kanepeler tipik oturma mobilyaları olarak karşımıza çıkarken, 1990’lı yıllardan itibaren PVC oturma elemanı tasarımları kullanımı artmıştır. Artık bu dönemden sonra oturma mobilyası sadece iç mekânların değil peyzaj ve kent düzenlemelerinin de bir parçası haline almıştır.

Günümüzde ise oturma odalarında kullanılan mobilyaların seçiminde modülerlik, çok işlevlilik ve ekonomi unsurlarının dikkate alındığı görülmektedir. Modüler ve çok işlevli bir mobilya olan ve halk arasında “çek-yat” olarak isimlendirilen yataklı kanepeler ülkemize özgü bir mobilya türü olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Çek-yatlar bir anlamda sedir ve divanların yerini almıştır. Özkaragöz’ün eserinde (1990: 9) belirttiği üzere çek-yatlar geleneksel yaşam tarzına uyum göstermeye çabalayan Batı tarzında bir oturma- yatma mobilyasıdır. Çek-yat olarak isimlendirilen oturma- yatma işlevlerinin bir arada olduğu bu oturma mobilyası Batıyı da etkilemiştir. Batı bu tarz oturma mobilyalarını divan ya da sofa olarak Türkçeden aldıkları şekilde isimlendirmektedir. Oturma ve yatma işlevinin yanı sıra bazı türlerinde depolama işlevi için de çözümler üretilmiştir. Batı tarzı yemek masasının salonlara girmesi ile yemek iskemleleri de gösteriş amaçlı salonlardaki yerini almıştır.

Bugünün konutlarında koltuk mobilyası geleneksel konutların temel mekânı olan başodanın yerini almıştır. İçinde bulunduğumuz bilişim çağının teknolojisi konutların her mekânına girdiğinden bilgisayar kullanımında gerekli oturma mobilyaları birer ergonomik tasarım olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de oturma mobilyası üretimi bugün atölye imalatı olmaktan çıkmış ve bir sanayi olmuştur. Çoğunlukla modüler mobilya üretimi yapan birçok kuruluş bu sektöre hizmet vermektedir. 1990’lı yılların sonu 2000’li yılların başından itibaren yapı market ve mobilya marketlerin büyük şehirlerde açılması, bu marketlerin perakende ve e-ticaret yöntemi ile satış yapması sonucu kendin-yap tarzı oturma mobilyaları modüler ve uygun fiyatlı olmaları nedeniyle tercih sebebi olmaya başlamıştır. Süs ve gösteriş yerine ergonomik ve konforlu olma oturma mobilyalarında tercih sebebi haline gelmiştir.

5.SONUÇ

Oturma eylemi, yaşantımızın her devresinde yaptığımız günlük yaşamda kişinin bireysel ve en temel eylemlerinden birini oluşturmaktadır. Yüzyıllar içinde geçirilen yaşamsal değişiklikler farklı dönemlerde, farklı oturma alışkanlıklarını da beraberinde getirmiştir (Göker, 2009: 168). Yeryüzünde toplum ve kültürler has çok sayıda oturma şekli mevcuttur. Yaşam şekilleri ve kültürel özelliklere göre biçimlenen oturma şekli de oturma mobilyasını biçimlendirmiştir. Geleneksel Türk yaşamında sedir, divan, kerevet, iskemle, tabureler oturma mobilyası olarak hemen her mekânda kullanılmıştır. Türk kültüründe 19. yüzyıla dek pek fazla değişim görülmemekle birlikte 19. yüzyıldan itibaren yaşam kültürünün Batılılaşma etkisiyle değiştiği ve bu durumun da oturma şeklini ve dolayısıyla oturma mobilyasının biçimini etkilediği görülmüştür. Aynı dönemde Türk oturma mobilyası da Batı oturma kültürünü etkilemiştir. Oturma mobilyaları çeşitlenmiş koltuk, iskemleler kanepeler, puflar, berjer koltuklar iç mekândaki yerini almıştır.

Bu bağlamda Türk kültüründe oturma mobilyasının gelişimi;

- Batılılaşma öncesi dönem
- Batılılaşma dönemi
- Cumhuriyet dönemi olarak incelenebilir.

Batılılaşma dönemi oturma mobilyalarının yurt dışından ithal edildiği ve aynı zamanda Türkiye’de mobilya üretiminin küçük atölyelerden büyük atölye ve fabrikalara geçiş yaptığı bir dönemdir. Bilinçli mobilya tasarımları başlamıştır. Batılılaşma dönemindeki sadece oturma mobilyası değil tüm mobilya tasarımları Cumhuriyet dönemindeki tasarımlar için öncü bir dönem olmuştur. Cumhuriyet döneminde oturma mobilyaları bütüncül tasarım anlayışını benimsemiş mimarların kübik tasarımlarını oluştururken, diğer yandan geleneksel oturma mobilyalarının yeniden iç mekânlara giriş yaptığı görülmektedir. Oturma mobilyası tasarımı sadece tasarımcıların değil heykeltıraşların da ilgi odağında olup yeni malzeme teknolojileri denenmiştir. Modüler, ekonomik, kolay elde edilen oturma mobilyaları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla gerek geleneksel mobilya gerekse de Cumhuriyet dönemindeki Batı tarzı oturma mobilyaları Batı oturma mobilyalarını da etkilemiştir. Çek-yatlar isimli yataklı kanepeler ile Cumhuriyet döneminde konutlarda geleneksele dönüş modernize edilmiştir.

Toplumların yaşam tarzının en belirgin simgesi olan oturma mobilyaları, tarih boyunca kimi zaman sadeliği, kimi zaman da asaleti ve statüyü simgelemişler, toplum yapısının en belirleyici niteliği olan bireylerin kullanım alışkanlıklarını, ihtiyaçlarını, değer yargılarını ve beğenilerini yönlendirmişlerdir. Çevresel etkiler ve teknolojik koşullar da oturma mobilyalarının tasarımlama sürecinde etkilidir. 19.yüzyıldan itibaren Türklere yaşam tarzının değişmesi öncelikle oturma mobilyasının kullanımı ve tasarımına yansımıştır. Bu döneme kadar sadece işlevsel olarak kullanılan oturma mobilyası, kullanan kişinin toplumdaki statüsünü belirleyen bir sembol haline almıştır. Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde de başta kent konutlarında Batı tarzı oturma mobilyalarının kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sandalye ve sandalyeye oturmak batılılaşmanın simgesi haline gelmiştir. Bunun da ötesinde sandalye imgesi bir sembol haline de dönüşmüştür: Makam koltuğu, mecliste partilerin durumunun sandalye sayısı ile belirlenmesi ve isimlendirilmesi gibi.

TİDSAD

Bu süreçte, Türk yaşam kültürünün değimiyle değişime uğrayan oturma mobilyası aynı zamanda yaşam kültürünün de değişimine neden olmuştur. Bu değişimde;

- Batılılaşma ile alışkanlıklar, gelenekler ve yaşam tarzının değişimi
- Batılılaşma ile değişen kullanıcı ihtiyacı
- Batılılaşma ile değişen aile yapısı
- Kullanıcının sosyal ve kültürel düzeyi
- Kullanıcının ekonomik düzeyi
- Toplumsal psikoloji
- İletişim
- Çağın teknolojisi ve endüstrileşme
- Politika
- Tasarımcının yetkinliği

Etkili olan önemli hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görülmektedir ki, tarihsel ürün olan ve tarih içerisinde farklı kültürlerin etkileşimi ile sürekli değişim göstererek şekillenen sosyo-kültürel olaylar, birey faktörü ve yaşam biçimi ile yaşam biçiminin belirli bir mekân ve zaman kesitini yansıtan konut ve mobilya özellikle de oturma mobilyası üzerinde belirleyici olmaktadır. Oturma mobilyasının gelişimi bir toplumun sosyo-kültürel yapısının aynasıdır. Oturma mobilyasının gelişim süreci, Batılılaşma sürecini yaşamakta olan Türkiye’de büyük bir hızla devam etmekte ve sürekli kendini yenilemektedir. Mobilya sektöründeki gelişmeler ve yenilikler de ümit vericidir.

KAYNAKLAR

- Barillari, Diana, Godoli, Ezio, (1997). *İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi Ve İç Mekanları*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Baytar, İlona (2015). “19. Yüzyıl Osmanlı Saraylarına Ait Dekorasyon Katalogları”. *Sanat Tarihi Yıllığı*. İstanbul: XXIV. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ SANAT TARİHİ ARAŞTIRMA MERKEZİ.
- Batur, Afife, (2002). *Mimar Vedad Tek Kimliğinin İzinde Bir Mimar*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Bektaş, Cengiz, (2012). “Ev, Saray, Köşk ve Kasırlar”, *Tasarım+Kuram 13: 1-10*.
- Bozkurt, Gülçin, (2009). 19.yy Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekan Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Bozkurt, Gülçin, (2013). “19.yy’da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekan Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi”, *Journal of the Faculty of Forestry*, Istanbul University 2013, 62(2):37-70.
- Cranz, Galen (2001). “Sandalyenin Gücü”, Çev: Selim Ökem, *Mimarist 3: 35-40*.

- Demirarslan, Deniz, Aytöre, Serdar (2005). “Türkiye’de Oturma Mobilyası : Batılılaşma ve Değişim”, *Arredamento Mimarlık*, 11: 119-123.
- Demirarslan, Deniz (2017). “19. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemine Türk Mobilya Sanatı Ve Mobilya Üretimine Gelişimi”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 12/29, p. 179-200 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12497>
- Eldem, Sedad, Hakkı. (1938). “Yalova Termal Oteli”, *Arkitekt*, s:67.
- Evren, Burçak, Can, Dilek Girgin, (1997). *Yabancı Gezginler Ve Osmanlı Kadını*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Göker, Müge (2009). “Türklerde Oturma Elemanlarının Tarihsel Gelişim Süreci”, *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken / Journal Of World Of Turks*, 1(1): 163-169.
- İndirkaş, Zühre (2012). *38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı .IV. Cilt, 1665-1667*, Ankara.
- İrez, Feryal, (1988). *Xix. Yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyası*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-23.
- Kaya, Ege, Proto, Meltem Eti, (2016). “Erken Cumhuriyet Döneminde Süreli Yayınlarda Mobilya (Asri Evin Modern Mobilyaları)”, *Aydın Sanat* 2(3): 65-73.
- Kayhan, Sedef, (1995). “Batılılaşma Süreci Bağlamında Toplumsal Değişimlerin İç Mekanlara Etkileri”, *Kültür Ve Mekan*. Yapı Ve Yaşam Kongresi. Bildiri Kitabı. Bursa: TMMOB Yayınları.
- Küçükerman, Önder, (1998). “Osmanlıda Mobilya”, *Tombak Dergisi*. Sayı:22, İstanbul.
- Küçükerman, Önder, (1999). “Zeki Kocamemi”, *Tombak Dergisi*. Sayı:26, İstanbul.
- Özkaragöz, Ertürk, (1990). *Kırsal Kesimden Kente Göçün Zaman Süreci İçinde Mekân Donatımına Etkileri*. İstanbul: MSÜ Fen Bilimleri Ens., Y.Lisans Tezi.
- Tanyeli, Uğur, (1999). *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut Ve Yerleşme*. İstanbul: Tepe Mimarlık Kültür Merkezi.
- Tosun, Çiler Buket, Özsu Arda Can , (2014). “Cumhuriyet Döneminin Art Deco Mobilya Tasarımları: Selahattin Refik Sırmalı ve Atatürk’ün Çalışma Odası”, *Ankara Araştırmaları Dergisi Journal of Ankara Studies* 2(2):216-235.
- Ünver, Süheyl, (1949). *Ressam Levni Hayatı Ve Eserleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- URL-1: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1525/aa.1955.57.2.02a00040/pdf>
- URL-2. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KEREVET
- URL-3: <http://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-e/ernst-rudolph/rudolph-ernst-rustem-pasa-cami-ici-istanbul-7468/>
- URL-4: <http://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-e/ernst-rudolph/rudolph-ernst-okuyucu-6979/>

URL- 5: <https://www.google.com/culturalinstitute/beta/exhibit/QQmKujVS>

Dolmabahçe Sarayı Fotoğraf Arşivi.

Kaynak gösterilmeyen resimler yazara aittir.